

Η ΚΟΙΝΗ ΕΥΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

Κριτήρια για τη στοιχειοθέτηση του διαλόγου για το κοινό καλό

CSABA TÖRÖK *

(Περίληψη) Οι οικονομικές (και ταυτόχρονα κοινωνικές) κρίσεις των ημερών μας έχουν για άλλη μια φορά επιστήσει την προσοχή στο γεγονός ότι ο ορισμός του κοινού καλού έχει ιδιαίτερη σημασία για την ισορροπημένη και ειρηνική συμβίωση των ανθρώπων. Στο παρόν δοκίμιο θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε ορισμένα ανοικτά ερωτήματα μέσω της ανάλυσης της έννοιας του κοινού καλού. Επιπρόσθετα, θα θέλαμε να διευκρινίσουμε μέσα από το παράδειγμα της διδασκαλίας του Πάπα Φραγκίσκου ποια πορεία θα μπορούσε να ακολουθηθεί στο μέλλον, ποια στοιχεία θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και μέσω ποιων αρχών θα μπορούσαμε να ξεκινήσουμε έναν γόνιμο και αποτελεσματικό κοινωνικό διάλογο με θέμα το κοινό καλό.

Λέξεις-Κλειδιά: κοινό καλό, πολιτισμός, κοινωνία, ηθική, διάλογος, θρησκεία, Πάπας Φραγκίσκος

Περίγραμμα της μελέτης:

- Κύριες αρχές και στόχοι (της έννοιας του κοινού καλού)
- Το κοινό καλό και οι αξίες
- Η πραγμάτωση της έννοιας του κοινού καλού
- Το κοινό καλό και η κοινωνική δέσμευση
- Οι σκέψεις του Πάπα Φραγκίσκου

*

Η σημερινή οικονομική κρίση έχει επιστήσει την προσοχή στο γεγονός ότι, από τη μια πλευρά, η άποψη πως η αγορά είναι εκ φύσεως αυτостояθεροποιητική και αυτορρυθμιζόμενη, πως η αύξηση του κέρδους οδηγεί σε μεγαλύτερο βαθμό κοινωνικής ευημερίας, δεν είναι βιώσιμη, και από την άλλη πλευρά ότι στις πλουραλιστικές κοινωνίες ο ορισμός του κοινού καλού δεν είναι τόσο απλός όσο πιστεύαμε. Κατά συνέπεια, είναι χρήσιμο αν όχι απαραίτητο να μελετήσουμε την έννοια του κοινού καλού και να προσπαθήσουμε να καταλάβουμε πλήρως πώς αυτό μπορεί να βοηθήσει στην καθιέρωση μιας δικαιότερης και άρα σταθερότερης τάξης πραγμάτων. Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι, αν αποτύχει, τα ατομικά ή ομαδικά συμφέροντα που θα αντικαταστήσουν το κοινό καλό θα προκαλέσουν αυξανόμενες εντάσεις μεταξύ ατόμων και μικρότερων κοινοτήτων. Το ζήτημα αποκτά επίσης επείγοντα χαρακτήρα επειδή στην εποχή της παγκοσμιοποίησης καθίσταται ακόμα πιο σημαντικό να ορίσουμε το συνολικό ανθρώπινο, παγκόσμιο κοινό καλό· χωρίς την έννοια αυτή φαντάζει αναπόφευκτο να γίνουν συχνότερες οι διεθνείς συγκρούσεις με καταστροφικές οικονομικές, αλλά και επίσης πολιτικές και ηθικές συνέπειες. Αν δεν υπάρχει κάποια αρχή που να μας κάνει να σκεφτόμαστε τα κράτη ή τα έθνη, ή την ανθρωπότητα (της διεθνούς κοινωνίας) ως μια ενότητα, ο κόσμος καθίσταται ένα πεδίο μάχης αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων. Σ' έναν τέτοιο κόσμο θα είναι ολοένα και πιο δύσκολο να παρέχονται ικανοποιητικές συνθήκες ζωής, ενώ η ευημερία και η ασφάλεια θα είναι προνόμιο των λίγων (ή, θα μπορούσαμε να πούμε, μια λεία που εκλάπη από τους άλλους).

1) Κύριες αρχές και στόχοι

Ο άνθρωπος είναι από καταβολής του *ζωόν πολιτικόν*, ένα κοινωνικό όν. Αυτό σημαίνει ότι η ανθρώπινη ύπαρξη μπορεί να νοηθεί μονάχα μέσα σε κάποιου είδους κοινωνικο-πολιτισμικό, θεσμοθετημένο σύστημα. Ο άνθρωπος ως *άτομο*, ως μια ύπαρξη με την ακραία ατομικιστική σημασία του όρου, δεν μπορεί να ξεδιπλώσει τα ταλέντα και τις δυνατότητές του από μόνος του. Εξαρτόμαστε ο ένας από τον άλλο και κατά συνέπεια, βάσει της ανθρώπινης ιδιοσυγκρασίας μας, έχουμε ανάγκη την κοινωνική διάσταση της ύπαρξης.

Αυτό το συμπέρασμα, ωστόσο, οδηγεί άμεσα στο εξής ερώτημα: πώς μπορεί να γεννηθεί η ανθρώπινη κοινωνία, η οργανωμένη και θεσμοθετημένη κοινωνική ζωή; Αν και υπάρχουν κάποιοι οι οποίοι πιστεύουν ότι αυτή η διαδικασία βασίζεται καθαρά και αποκλειστικά στον βιολογικό και φυσικό ας προσδιορισμό και ανάγκες, η άποψή τους δεν φαντάζει βιώσιμη. Αυτό διότι οι κοινωνίες μας μέσα από την ιστορική τους πορεία παρουσιάζουν μια συγκεκριμένη κινητήριο δύναμη: έναν κοινωνικό στόχο που οργανώνει τα ατομικά συμφέροντα και προωθεί τον σχηματισμό ομάδων· πρόκειται για στόχο τόσο βιολογικής όσο και πολιτισμικής φύσεως. Αφού έτσι έχουν τα πράγματα, δεν είναι διόλου περιεργό το ότι το πραγματικό νόημα της έννοιας του κοινού καλού εξαρτάται από το κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο.

Σύμφωνα με τον Η. Μαρτου, μια κοινωνική ομάδα (μια θεσμοθετημένη ομάδα ατόμων με δεδομένη τάξη και σύσταση) σχηματίζει μια ενιαία πολιτισμική οντότητα αν τα μέλη της ομάδας έχουν κοινά ιδεώδη και σκέψεις για τον κύριο σκοπό του ανθρώπου και τα όργανα που απαιτούνται για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός. Στην ιστορία του ευρωπαϊκού πολιτισμού αυτό το κοινό ιδανικό ή σκέψη καθοριζόταν για πολλά χρόνια από τη χριστιανική φιλοσοφία. Η έννοια του κοινού καλού απέκτησε το ιδιαίτερο νόημά της κατά τον Μεσαίωνα και αποτέλεσε τη βάση για τη σύγχρονη σκέψη. «Η έννοια του λατινικού *bonum commune* από τη μία πλευρά αντιπροσωπεύει ένα καλό που από την άλλη πλευρά είναι καλό για όλους· είναι ένα κοινό καλό για όλους, μια αξία, ένας πλούτος, μια ολοκλήρωση». Ο ορισμός αυτός προϋποθέτει κάποιου είδους ιδεολογική-ηθική τάξη (τουλάχιστον κατ' αρχήν, αν όχι σε κάθε λεπτομέρεια) που διατηρείται ενεργά ή γίνεται αποδεκτή από κάθε μέλος της κοινότητας (κοινωνίας).

Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, στην κλασική έννοια του κοινού καλού εμπεριέχεται η ανθρωπολογική οπτική, σύμφωνα με την οποία οι αξίες (όχι μόνο από υλικής άποψης), όσο τέλεια και να ταιριάζουν στο άτομο, εξαρτώνται τελικά όσον αφορά στην πραγμάτωσή τους από την κοινότητα στην οποία ανήκει το άτομο. Το κοινό καλό, συνεπώς, μπορεί να ερμηνευθεί ως μια συγκεκριμένη πραγμάτωση των αξιών που είναι αδύνατον να λάβει χώρα έξω από μια οργανωμένη κοινωνία ή πολιτισμικό σύστημα. Το άτομο μπορεί να πραγματώσει το προσωπικό του όφελος εντός του πλαισίου της κοινότητας. Όπως φαίνεται στην έρευνα για την ιστορία της φιλοσοφίας, οι έννοιες των *res publica* και *salus publica* επηρέασαν την οπτική αυτή. Η πρώτη επισημαίνει την άποψη πως η ουσία της κοινωνίας (του κράτους) είναι μια κοινότητα ζητημάτων ή πραγμάτων (*res*) τα οποία είναι δημόσια/κοινά (*publica*), άρα απασχολούν κάθε πολίτη, ενώ η δεύτερη διάσταση εστιάζει στη σωτηρία (*salus*)· όχι μόνο με τη θρησκευτική σημασία, που μπορεί να αφορά στην ασφάλεια της ύπαρξης με την έννοια της προστασίας ή στην ευημερία, που πραγματώνεται όχι σε ατομικό, αλλά σε δημόσιο/κοινό (*publica*), κοινοτικό επίπεδο. Αυτός είναι ο λόγος που ο πλήρης προσδιορισμός του καλού με τη σημασία της κοινότητας (*Gemeinschaftsgut*), το κοινό καλό (*Gemeinwohl*), το δημόσιο συμφέρον (*Gemeinnutz*, *Gemeininteresse*) μπορούν να εντοπιστούν ως όροι σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες.

Η οπτική αυτή έχει μια άρρητη αλλά απαραίτητη προϋπόθεση: θα πρέπει να υπάρχει μεταξύ των μελών της κοινωνίας μια πραγματική κοινότητα. Η κοινότητα ως *κοινωνία*, *communio* σημαίνει ότι τα μέλη μοιράζονται, προσφέρουν και λαμβάνουν τόσο υλικά όσο και πνευματικά-ηθικά αγαθά. Κάθε κοινότητα η οποία είτε εσωτερικά (σύστημα των καστών, ελιτισμός, ευνοϊκή μεταχείριση των λίγων) είτε εξωτερικά (εθνικισμός, ρατσισμός) εμποδίζει τη λειτουργία της δυναμικής του *communio*, δηλαδή εμποδίζει τη συμμετοχή ορισμένων ατόμων ή ομάδων στη μοιρασιά ή στην επικοινωνία (με την αρχική έννοια της λέξης), ουσιαστικά θίγει ή αποδυναμώνει επίσης την πραγμάτωση του κοινού καλού.

2) Το κοινό καλό και οι αξίες

Η έννοια του κοινού καλού δεν αποτελεί μια αφηρημένη, γενική πραγματικότητα, δίχως συγκεκριμένο

περιεχόμενο ή αντίκτυπο. Αντιθέτως βασίζεται σε εδραιωμένες και αναγνωρίσιμες αξίες ή αξιακά συστήματα που διαφέρουν ή αλλάζουν από πολιτισμό σε πολιτισμό. «Η βαρύτητα των αξιών στην κοινωνική δυναμική και στην πολιτισμική τάξη είναι τεραστίων διαστάσεων. Ότι σκέφτονται και δημιουργούν οι άνθρωποι, τα εγχειρήματά τους, τα καλλιτεχνικά, λογοτεχνικά, θρησκευτικά τους έργα κ.τ.λ. εμπνέονται από τις αξίες». Αυτά τα έργα, είτε έμμεσα είτε άμεσα, εκφράζουν επίσης τις αντιλήψεις της εκάστοτε ανθρώπινης κοινότητας για το κοινό καλό.

Ωστόσο, θα πρέπει να εδραιωθεί σ' αυτό το πεδίο μελέτης μια πολύ σημαντική αρχή. Ο κύριος στόχος θα πρέπει να είναι πάντα το όφελος, το καλό της κοινότητας. Τα ατομικά συμφέροντα ή το καλό των μελών της κοινότητας έρχονται σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με το γενικό καλό. Κατά συνέπεια, το κοινό καλό με την κοινωνική σημασία είναι ένας σκοπός ή αξία τον οποίο ο κάθε πολίτης υποχρεούται να επιτύχει. Η αρχή αυτή δεν είναι (απαραίτητα) ηθικής φύσεως, μπορεί να έχει πρακτική εφαρμογή (π.χ. δήμευση ιδιωτικής ιδιοκτησίας προς το συμφέρον της κοινότητας όταν μια φυσική καταστροφή μπορεί να αποφευχθεί μονάχα αν θυσιάσουμε ιδιωτική γη). Πίσω από το παράδειγμα αυτό βρίσκεται η άποψη ότι το άτομο κατά τη διαδικασία της αυτοπραγμάτωσής του εξαρτάται από την καθολική τάξη πραγμάτων. Με άλλα λόγια, το μέρος ερμηνεύεται από την οπτική του όλου· το όλον είναι πάντα περισσότερο από το απλό άθροισμα των μερών του (το όλον δεν καθορίζεται από το μέρος, συμβαίνει το αντίθετο).

Δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι η προσέγγιση αυτή εμπεριέχει σημαντικούς κινδύνους. Η εθνικοσοσιαλιστική δικτατορία διέπραξε μια από τις χειρότερες γενοκτονίες στην ιστορία στο όνομα του γερμανικού εθνικού συμφέροντος και οφέλους, με την υποστήριξη ποικίλων κοινωνικών ομάδων. Η κομμουνιστική δικτατορία καταπάτησε ένα από τα αρχαιότερα ανθρώπινα δικαιώματα, το δικαίωμα στην ιδιωτική ιδιοκτησία, προς όφελος της κοινότητας, διακηρύσσοντας την ιδέα (την ουτοπία) της δημόσιας ιδιοκτησίας. Αποτελεί ειρωνεία της ιστορίας ότι στο «ανατολικό μπλοκ», έπειτα από μερικές δεκαετίες «φιλογένειας», οι θεωρητικοί των πανεπιστημίων που ήταν ειδικοί στη δημόσια ιδιοκτησία έγιναν οι καλύτεροι επαγγελματίες ιδιωτικής ιδιοκτησίας μετά το ρεύμα των ιδιωτικοποιήσεων. Θα μπορούσαν να ακολουθήσουν ατελείωτα ιστορικά παραδείγματα. Ένα είναι σίγουρο: αν αποδεχτούμε χωρίς περαιτέρω περιορισμούς πως το κοινό καλό που διακηρύσσεται σε κεντρικό, πολιτικό και νομικό επίπεδο μπορεί να ξεπεράσει τα ατομικά συμφέροντα, οφέλη ή δικαιώματα χωρίς δυνατότητα έφεσης, τότε συνδέουμε ουσιαστικά το κοινό καλό με την αρχή της δικτατορίας.

Συνεπώς, κατέστη σημαντικό από τον δέκατο όγδοο αιώνα να διατυπωθούν τα αναφαίρετα δικαιώματα του ανθρώπου. Σήμερα, στην κοινή γνώμη και στη νομοθεσία, τα ανθρώπινα δικαιώματα αντιπροσωπεύουν τα ηθικά κριτήρια που καθιστούν παραδεκτές ή απαράδεκτες τις απόψεις για το κοινό καλό. Διότι αν οι άνθρωποι ως άτομα έχουν κάποια αναφαίρετα δικαιώματα (π.χ. το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια, την ελευθερία, τον λόγο) που προκύπτουν από την ανθρώπινη ιδιοσυστασία, τότε αυτό σημαίνει επίσης ότι το κοινό καλό (με την έννοια του κρατικού συμφέροντος) περιορίζεται συνεχώς και άρρηκτα από αυτά τα δικαιώματα. Εξάλλου, η ιδέα ενός κοινού καλού - λόγω των αρχών που αναφέρθηκαν στο τμήμα *Κύριες αρχές και στόχοι* - δεν μπορεί ποτέ να σημαίνει την καταστροφή της ζωής κάποιων ατόμων. Με άλλα λόγια, αν διατυπώσουμε το περιεχόμενο του κοινού καλού με κάποια ηθική αξίωση, από την παρουσία του ατόμου, τότε πρέπει να πούμε τα εξής:

α) Σε ιδανικές συνθήκες η παρουσία ή τα συμφέροντα του ατόμου και της κοινότητας μπορεί να συνάδουν.

β) Ωστόσο, αν λόγω περιοριστικών συνθηκών και πόρων η ιδανική αυτή κατάσταση δεν υφίσταται πάντα, δεν θα είναι αποδεκτό να ορίσουμε το κοινό καλό προσπερνώντας τις ατομικές παρουσίες και άλλες αξίες.

Κατά συνέπεια, πρέπει να δεχτούμε τον ορισμό του O. von Nell-Breunig για το δημόσιο καλό, που αποτελεί την πιο κοινώς αποδεκτή διατύπωση: «... [το δημόσιο καλό είναι μια] συνοπτική περιγραφή του κάθε μέτρου που πρέπει ως προϋπόθεση να εφαρμοστεί σε μια κοινότητα, έτσι ώστε τα άτομα να μπορούν να επιτύχουν το ατομικό και κοινωνικό τους όφελος (το κομμάτι του κοινού καλού που τους αναλογεί) με τη χρήση των δικών τους πόρων». Για τον λόγο αυτό, αν και πρέπει να διατηρήσουμε την προτεραιότητα του κοινού καλού σε σχέση με την ατομική παρουσία, δεν μπορούμε παρόλ' αυτά να επιτύχουμε το πρώτο με βίαιο τρόπο εις βάρος του δεύτερου.

3) Η πραγμάτωση της έννοιας του κοινού καλού

Στον δυτικό κόσμο, που πλέον θεωρείται κοσμικός, στη διαβούλευση στο επίπεδο κράτους-κοινωνίας (ακριβώς λόγω του κοσμικού χαρακτήρα) προσεγγίζουμε ουσιαστικά την έννοια του κοινού καλού από την οπτική της οικονομικής ευημερίας. Πίσω από το γεγονός αυτό βρίσκεται η ιδέα που αναπτύχθηκε στις απαρχές του καπιταλισμού, ότι δηλαδή το δημόσιο συμφέρον του κράτους δεν είναι τίποτα παραπάνω από τη μεγαλύτερη δυνατή ευημερία για τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό πολιτών. Αλλά θα σήμαινε αυτό πως μια οικονομικά, βιομηχανικά και επιστημονικά προηγμένη κοινωνία αυτομάτως εξασφαλίζει το υψηλότερο δυνατό επίπεδο κοινού καλού για την ανθρώπινη κοινότητα; Ας το θέσουμε με ακόμα απλούστερο τρόπο: το κοινό καλό δεν είναι τίποτα παραπάνω από οικονομικό συμφέρον και όφελος;

«Δυστυχώς είναι αλήθεια ότι ο σύγχρονος πολιτισμός, ιδιαίτερα στη Δύση, λόγω της εκκοσμίκευσής του απασχολήθηκε κυρίως και σχεδόν αποκλειστικά με την ανάπτυξη της ευμάρειας σε εξαιρετικά επίπεδα αναφορικά με τα περιουσιακά στοιχεία, αλλά προκάλεσε ολοένα και πιο εκτεταμένη κοινωνική δυσφορία, δημιουργώντας μια όλο και βαθύτερη κενότητα στην κοινωνική συνείδηση». Τι είναι αυτή η κενότητα στη συνείδηση; Ο διάσημος Γερμανός στοχαστής, R. Guardini, αναλογιζόμενος τις φρικαλεότητες της ευρωπαϊκής ιστορίας του 20ου αιώνα, συμπεραίνει ότι «για φρικαλεότητες που διεπράχθησαν τόσο συνειδητοποιημένα δεν μπορούμε να κατηγορήσουμε μόνο αρρωστημένα μυαλά ή μικρές ομάδες: αυτές προκύπτουν από την έλλειψη τάξης και από δηλητηριάσεις μυαλών που συντελούνται εδώ και πολύ καιρό. Ο νόμος της ηθικής, η υπευθυνότητα, ο σεβασμός, η συνείδηση δεν μπορούν να εκμηδενιστούν τόσο γρήγορα από την κοινωνική συμπεριφορά, εκτός και αν είχαν χάσει την αξία τους εκ των προτέρων. Όλα αυτά δεν θα είχαν συμβεί αν ο πολιτισμός είχε υπάρξει στο επίκεντρο της σύγχρονης εποχής». Πώς αντιμετώπισε η σύγχρονη εποχή τον πολιτισμό; Ως μια κάποια επιστημονική πρόοδο, μια σειρά τεχνολογικών επιτευγμάτων, ουσιαστικά μια οικονομική και υλική ανάπτυξη. Η ιδέα ότι οι πολιτισμοί είναι (αξιακά) ουδέτεροι συνάδει με τα παραπάνω: δηλαδή η ιδέα πως τα διαφορετικά συμβολικά, κοινωνικά συστήματα δεν είναι ούτε καλά ούτε κακά. Αλλά ακριβώς αυτά τα ιστορικά γεγονότα υποδεικνύουν ότι οι πολιτισμοί (ανεξάρτητα από τον βαθμό ανάπτυξης του τεχνολογικού τους πολιτισμού) κυριαρχούνται από έναν αριθμό ιδεών, αξιών, απόψεων μη υλικού χαρακτήρα, οι οποίοι μη υλικοί παράγοντες (τεχνολογικοί, επιστημονικοί, βιομηχανικοί, οικονομικοί, ή ακόμα και ιδεολογικοί) επηρεάζουν ριζικά την ερμηνεία του κοινού καλού.

Συνεπώς η ακόλουθη δήλωση φαίνεται ορθή: «Το οικονομικό καλό αποτελεί προϋπόθεση για τη γενική και ανθρώπινη ολοκλήρωση όλων των μελών της κοινωνίας, και αυτή η ολοκλήρωση που μπορούν να επιτύχουν οι άνθρωποι (...) εμπεριέχει επίσης αξίες που δεν μπορούν να επιτευχθούν εκτός της κοινωνίας». Με άλλα λόγια, η εφαρμογή του κοινού καλού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την υλική ανάπτυξη, αλλά από την άλλη δεν είναι ταυτόσημη με τον υλικό πλούτο της κοινότητας, ούτε μπορεί να αποτελέσει τον έναν και μοναδικό στόχο.

4) Το κοινό καλό και η ηθική δέσμευση

Πίσω από την ολοένα και καθαρότερη υλοποίηση της έννοιας του κοινού καλού είναι αισθητή η κλασική φιλοσοφική αρχή ότι το όλον καθορίζει το μέρος και το μέρος εξαρτάται για την αυτοπραγμάτωσή του ουσιαστικά από το όλον (δηλαδή ένας άνθρωπος ως άτομο μπορεί να αναπτύξει πλήρως τις δυνατότητές του μόνο ως μέλος μιας κοινότητας). Η ακραία ατομικιστική προσέγγιση τελικά συσκοτίζει την ολοκληρωμένη, απόλυτα λειτουργική όψη της κοινωνίας, του πολιτισμού, του κράτους. «Η κοινωνία ως μια ένωση τόσο πολλών ανθρώπων σε μια οντότητα υψηλότερου επιπέδου έχει αναμφίβολα τη δική της αξία, σημασία και ομορφιά, και αυτός ο χαρακτήρας δεν μπορεί να θυσιαστεί χάριν μιας καθαρά χρησιμοθηρικής προσέγγισης». Η ερμηνεία του ατομικού καλού ως βασικό υλικό συμφέρον δεν μας επιτρέπει να εξερευνήσουμε ικανοποιητικά την έννοια του καλού που μπορεί να πλησιαστεί ή να επιτευχθεί σε υψηλότερο επίπεδο. Διότι αν το άτομο ικανοποιεί όλες του τις ανάγκες, επιθυμίες και όνειρα, δεν μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο συγκεκριμένος πολιτισμός έχει επιτύχει τον σκοπό του. Εξάλλου, «το άμεσο αντικείμενο του πολιτισμού (...) είναι οι άνθρωποι. Ο πολιτισμός επιχειρεί να ολοκληρώσει τους

ανθρώπους τόσο σε ατομικό όσο και σε *κοινωνικό επίπεδο*» (η έμφαση του συγγραφέα). Ο άνθρωπος ως *ζώον πολιτικόν*, δίνοντας υπερβολική έμφαση (ή εστιάζοντας πλήρως) στο ατομικό συμφέρον, δεν μπορεί ποτέ να επιτύχει το *humanum*, το οποίο είναι πάντοτε άρρηκτα συνδεδεμένο με το *sociale*.

Κατά συνέπεια η σχέση του μέρους με το όλον, του ατόμου με την κοινότητα είναι σε κάθε περίπτωση ηθικής φύσεως, άρα διέπεται από κανόνες και αρχές που ξεπερνούν την απλή αντιπαράθεση, το επίπεδο μιας απλής υλικής αλληλεπίδρασης μεταξύ του ατόμου και της ομάδας (τέτοιες ηθικές αρχές είναι, επί παραδείγματι, η αυτοθυσία, η αλληλεγγύη, η δέσμευση, η αφοσίωση). Χωρίς αυτές δεν θα συζητούσαμε για τίποτα παραπάνω από την οργάνωση των ατομικών συμφερόντων με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο, καθώς επίσης και για εγκράτεια προς όφελος των υπολοίπων. Έτσι, ακόμα και αν φροντίζαμε να έχουν όσο το δυνατόν περισσότεροι πολίτες το υψηλότερο επίπεδο υλικής ευημερίας (πράγμα που αποτελεί τη σημερινή πραγματικότητα και δεδομένης της φύσεως της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης φαντάζει πλέον ονειροπόλημα και ομιχλώδης ουτοπία), δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι επιτύχαμε το κοινό καλό. Για να επιτευχθεί αυτό χρειάζεται κάποιου είδους ηθική τάξη, η οποία θα είναι σε θέση να δημιουργήσει ένα πλαίσιο που από τη μια πλευρά ελέγχει τη σχέση του ατόμου με την κοινότητα, ενώ από την άλλη παρέχει έναν ζωντανό ιστό στο εσωτερικό του οποίου θα μπορούσε να υλοποιηθεί ένα (όχι μόνο με την υλική του σημασία) κοινό καλό.

Ωστόσο φτάνοντας στο επίπεδο της ηθικής καθίσταται σαφές ότι το κοινό καλό δεν αποτελεί μονάχα μια καθοδηγητική αρχή, μια ασαφή ιδέα, αλλά και ένα δυναμικό και πρακτικό σύστημα προϋποθέσεων. Εξάλλου, το καλό από ηθικής άποψης δεν είναι ένα δώρο της φύσεως που ξαφνικά ανακαλύφθηκε, αλλά μια αρετή με την κλασική έννοια της λέξης: κάτι για το οποίο παλεύουμε, που το μαθαίνουμε στην πράξη. Ο ενάρετος άνθρωπος δεν γεννιέται ενάρετος, αλλά αντιθέτως γίνεται ενάρετος. Ένας ενάρετος άνθρωπος θα χάσει την ηθική του αν δεν ασκεί ελεύθερα και συνειδητά τις αρετές που έχει αποκτήσει στην καθημερινότητά του.

Εδώ, φυσικά, προκύπτει και άλλο αντικείμενο έρευνας: ο όρος «κοινό καλό», με τις ηθικές του συνέπειες (ειδικά λόγω της δικής του ηθικής φύσης, που δεν αφορά ποτέ απολύτως υλικούς παράγοντες και ανάγκες), εμπεριέχει τη δυνατότητα υπερβατικών προβληματισμών. Είναι αλήθεια πως το άμεσο αντικείμενο του πολιτισμού (*finis proximus*) είναι ο άνθρωπος – όμως μπορεί να ειπωθεί την ίδια στιγμή ότι ο άνθρωπος είναι επίσης ο προορισμός του πολιτισμού (*finis ultimus*); Αν η έννοια του κοινού καλού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιδέα του ηθικού καλού, τότε πρέπει να σκεφτούμε τα εξής:

α) Πόσο πιθανό είναι να κατανοήσουμε την έννοια του καλού όχι μόνο ως συμφέρον, όφελος ή πρόνομο (αν και εφόσον μπορεί να υπάρξει τέτοια κατανόηση: διότι αν δεν υπάρχει, λόγω των προβληματισμών που περιγράψαμε παραπάνω, καταλήγουμε προφανώς στην υλική κενότητα και γύμνια της έννοιας του κοινού καλού);

β) Πόσο πιθανό είναι οι άνθρωποι να δρουν υπέρ του αναγνωρισμένου κοινού καλού, ακόμη και αν αυτό προκαλεί βλάβες βραχυπρόθεσμα; Με άλλα λόγια: Γιατί να υπηρετώ το καλό ακόμα και όταν δεν με ωφελεί άμεσα, ή ίσως ακόμη και μακροπρόθεσμα μου επιφέρει μειονεκτήματα (το προφανέστερο παράδειγμα είναι η αυτοθυσία για να σωθεί η ζωή κάποιου άλλου ανθρώπου – η πράξη αυτή είναι το κατεξοχήν επίτευγμα του καλού, δεν εμπεριέχει καμία δυνατότητα άμεσης ή έμμεσης, βραχυπρόθεσμης ή μακροπρόθεσμης ωφέλειας, καθώς με την ηθική πράξη ο δρών χάνει την ύπαρξή του);

Κατά τη μελέτη των σύγχρονων ιδεών για τα ζητήματα του κοινού καλού, παρατηρούνται τρία διαφορετικά επίπεδα, και στο εσωτερικό του καθενός μπορεί να αξιωθεί ο διπλός προβληματισμός που περιγράφηκε παραπάνω ως εξής:

- *Με κοινωνική σημασία*: το κοινό καλό ως ο αντίπαλος πόλος του ατομικού συμφέροντος στην κοινωνική ζωή;
- *Με πολιτική σημασία*: το κοινό καλό ως το κοινωνικό αντίβαρο των κομματικών συμφερόντων;
- *Στο πλαίσιο της θεωρίας του κράτους*: το ομαδικό συμφέρον θα πρέπει να υπολείπεται του κοινού καλού (κοινού συμφέροντος) όπως αυτό καθορίζεται από το κράτος.

Όπως προαναφέρθηκε, προκύπτουν τα ίδια ερωτήματα και στα τρία επίπεδα: Για ποιον λόγο υποθέτουμε ότι υπάρχει ένα απτό και δυνατό να οριστεί (κοινό) καλό; Γιατί πιστεύουμε ότι η εφαρμογή του είναι καλύτερη από την απόρριψή του; Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με τα τρία προαναφερθέντα

ζητήματα: Γιατί είναι καλύτερο να κάνω κάτι προς όφελος της κοινωνίας, παρά για το δικό μου καλό; Γιατί θα πρέπει τα συμφέροντα της ομάδας μου (της ιδεολογίας μου, της θρησκείας μου) να υπολείπονται του καλού του συνόλου το οποίο (ως όραμα, ως κοσμοθεωρία) μπορεί να είναι ξένο προς εμένα; Γιατί θεωρείται αξία η τοποθέτηση του συμφέροντος μιας μικρότερης (αλλά ταυτόχρονα πιο άμεσης και προσωπικής) ομάδας σε δεύτερη μοίρα προς όφελος μιας μεγαλύτερης (αλλά συνεπώς πιο απρόσωπης και άγνωστης) ομάδας;

Υπάρχουν ποικίλα κοινωνικά φαινόμενα που αποδεικνύουν ότι αντιμετωπίζουμε σημαντικά προβλήματα σ' αυτόν τον τομέα. Παραδείγματα αποτελούν η διάδοση της αδικίας και της κοινωνικής αδιαφορίας, η έλλειψη συνεπειών, η ελάχιστη θέληση για εθελοντισμό, η τρωτότητα των δημόσιων κοινωνικών θέσεων ως προς τα ηθικά ζητήματα, η αβεβαιότητα και η σύγχυση σχετικά με τον ηθικό σκοπό των κοινοτήτων. Όλα αυτά τα ζητήματα επισημαίνουν πως η μελέτη των ηθικών διαστάσεων του ζητήματος του κοινού καλού απαιτεί πολύ μεγαλύτερη προσπάθεια από τη δική μας πλευρά.

5) Οι σκέψεις του Πάπα Φραγκίσκου

Στις μέρες μας έχει καταστεί σαφές ότι τα θεωρητικά και ηθικά ζητήματα που προκύπτουν αναφορικά με την έννοια του κοινού καλού απαιτούν τον ταυτόχρονο στοχασμό για τις σημαντικές εκφάνσεις του δεδομένου πολιτισμού. Το κοσμικό κράτος πρέπει επίσης να αναγνωρίσει τη βαρύτητα των αποφάσεων που λαμβάνουν οι θρησκευόμενοι άνθρωποι βάσει της συνειδησής τους, ιδιαίτερα επειδή στην πράξη αυτές έχουν επίσης αντίκτυπο στο κράτος και στη λειτουργία της κοινωνίας. Η διπλή διάλεξη του J. Habermas και του Καρδινάλιου J. Ratzinger που οργανώθηκε από τη Βαυαρική Ακαδημία Επιστημών και Ανθρωπιστικών Σπουδών αποτέλεσε μια προσπάθεια για αυτό το κοινό ταξίδι. Ο Επιμελητής του Εκκλησιασματος για το Δόγμα της Πίστεως ανέλαβε λίγο αργότερα τη θέση του στον παπικό θρόνο ως Βενέδικτος ΙΣΤ΄, και ως κεφαλή της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας συνέγραψε μια εγκύκλιο για την παγκόσμια οικονομική κρίση ξεκινώντας με τις λέξεις *Caritas in veritate*, στην οποία ορίζει το κοινό καλό με τον εξής τρόπο:

«Το να αγαπάς κάποιον σημαίνει να επιθυμείς το καλό αυτού του προσώπου και να προσπαθείς να το εξασφαλίσεις. Πέραν του καλού του ατόμου, υπάρχει ένα καλό που συνδέεται με τη ζωή στην κοινωνία: το κοινό καλό. Είναι το καλό «όλων μας», των ατόμων, των οικογενειών και των ενδιάμεσων ομάδων που συνολικά αποτελούν την κοινωνία. Είναι ένα καλό που αναζητείται όχι ως αυτοσκοπός, αλλά για τους ανθρώπους που ανήκουν στην κοινωνία και που μπορούν να επιδιώξουν αληθινά και αποτελεσματικά το καλό τους στο εσωτερικό της. Η επιθυμία για το κοινό καλό και η προσπάθεια για την επίτευξή του αποτελούν *προϋποθέσεις για τη δικαιοσύνη και τη φιλανθρωπία*. Το να παλεύεις για το κοινό καλό εμπεριέχει από τη μία να φροντίζεις με εμβρίθεια για, και από την άλλη να ωφελείσαι ο ίδιος από το σύμπλεγμα εκείνο των θεσμών που προσφέρουν δομή στη ζωή της κοινωνίας, δικαστικά, πολιτειακά, πολιτικά και πολιτισμικά, κάνοντάς την *πόλις*, ή "πόλη"» (no. 7).

Το παραπάνω χωρίο δείχνει ότι ο Πάπας λειτουργεί στο πλαίσιο του κλασικού φιλοσοφικού στοχασμού, ότι ακολουθεί την ευρωπαϊκή παράδοση. Ωστόσο, πρέπει επίσης να κατανοήσουμε πως η προσέγγιση αυτή (ακριβώς λόγω της παράδοσης που τη διέπει) δεν προσθέτει ουσιαστικά κάποιο νέο στοιχείο στην ανάλυση, δεν αποτελεί μεγάλη έμπνευση για την πορεία της έρευνας στο μέλλον. Μάλιστα μπορεί να θεωρηθεί μια σύνοψη, ένας συνθετικός ορισμός.

Η πρώτη αποστολική προτροπή του Πάπα Φραγκίσκου (*Evangelii gaudium*) προσφέρει μια αρχή με νέα οπτική, διευρυμένο όραμα και ανανεωμένη ώθηση στο συγκεκριμένο πεδίο. Το τρίτο υποκεφάλαιο του τετάρτου κεφαλαίου αυτού του δοκιμίου τιτλοφορείται «*Το κοινό καλό και η ειρήνη στην κοινωνία*» (no. 217-237). Όπως υπονοεί ο σύντομος αυτός τίτλος, το κοινό καλό δεν θα πρέπει να παρουσιάζεται ως αυτοσκοπός, αλλά στο πλαίσιο της εσωτερικής ειρήνης της κοινωνίας, επιτρέποντας έναν περιγραφικό ορισμό, ο οποίος προετοιμάζει τον δρόμο για νέες προσεγγίσεις:

«Η ειρήνη στην κοινωνία δεν μπορεί να γίνεται αντιληπτή ως κατευνασμός ή απλή έλλειψη βίας που προκύπτει από την κυριαρχία ενός μέρους μιας κοινωνίας στους υπολοίπους. Ούτε αποτελεί η ειρήνη ένα πρόσχημα για να δικαιολογηθεί μια κοινωνική δομή που φιμώνει ή κατευνάζει τους φτωχούς, έτσι ώστε οι πιο εύποροι να μπορούν να υποστηρίξουν ανενόχλητα τον τρόπο ζωής τους ενώ οι άλλοι πρέπει να ζουν με

ό,τι είναι διαθέσιμο. Τα αιτήματα για διανομή του πλούτου, οι ανησυχίες για τους φτωχούς και τα ανθρώπινα δικαιώματα, δεν γίνεται να καταστέλλονται υπό το πρόσχημα ότι πρέπει να υπάρξει συναίνεση στα χαρτιά ή μια παροδική ειρήνη για μια ευχαριστημένη μειονότητα. Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου και το κοινό καλό είναι σημαντικότερα από την άνεση εκείνων που αρνούνται να παραιτηθούν των προνομίων τους. Όταν απειλούνται αυτές οι αξίες, πρέπει να μιλήσει μια προφητική φωνή» (no. 218).

Η ανάλυση του Πάπα για την κατάσταση είναι σαφής: σήμερα η έννοια του κοινού καλού έχει καταντήσει ένα πολιτικό και ιδεολογικό παιχνίδι που χρησιμοποιείται μόνο για να υποστηρίξει τον πλούσιο και προνομιούχο τρόπο ζωής και, όσο το δυνατόν, για να φιμώνει τις μάζες που δεν επωφελούνται επαρκώς από τα οικονομικά και κοινωνικά αγαθά. Με άλλα λόγια, όταν στις μέρες μας ακούμε τη φράση *κοινό καλό* από το στόμα των ατόμων που λαμβάνουν αποφάσεις, πρέπει να λαμβάνουμε επίσης υπόψη ότι μπορεί να γίνουμε θύματα περισπασμού, χειραγώγησης και εκμετάλλευσης. Έχουμε αναφέρει τους κινδύνους αυτούς παραπάνω.

Τι είναι αυτή η «προφητική φωνή», το μήνυμα που μεταφέρει η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σε αυτό το πεδίο; Πώς μπορεί μια θρησκευτική κοινότητα να συνεισφέρει στο όφελος και τη γενική ευημερία της κοσμικής κοινωνίας; Ο Πάπας Φραγκίσκος επισημαίνει τέσσερα χαρακτηριστικά, αρχές προς εφαρμογή:

- *Ο χρόνος είναι σημαντικότερος από τον χώρο* (no. 222-225). Πρώτον, πρέπει να λάβουμε υπόψη δύο βασικές έννοιες: την πληρότητα και τον περιορισμό. Ενώ ο περιορισμός εμφανίζεται πάντα στον χώρο, η πληρότητα ξεδιπλώνεται στον χρόνο ως διαδικασία. Για τον λόγο αυτό, για την προώθηση του κοινού καλού είναι απαραίτητη μια προσέγγιση που χρησιμοποιεί μοντέλα που κινούνται μπροστά και υλοποιούνται βήμα βήμα σε βάθος χρόνου, αντί να δημιουργούμε ιδεολογίες πάνω σε περιορισμούς που υφίστανται στο παρόν. «Το να δίνουμε προτεραιότητα στον χρόνο σημαίνει να ενδιαφερόμαστε να ξεκινήσουμε διαδικασίες αντί να καταλάβουμε χώρο. Ο χρόνος κυριαρχεί στους χώρους, τους φωτίζει και τους κάνει συνδετικούς κρίκους σε μια συνεχώς επεκτεινόμενη αλυσίδα, χωρίς δυνατότητα επιστροφής. Αυτό που είθισται να κάνουμε, λοιπόν, είναι να δώσουμε προτεραιότητα στις πράξεις οι οποίες δημιουργούν νέες διαδικασίες στην κοινωνία και απασχολούν άτομα και ομάδες που μπορούν να τις αναπτύξουν μέχρι αυτές να παίξουν σημαντικό ρόλο σε νευραλγικά ιστορικά γεγονότα» (no. 223).

- *Η ενότητα νικά τη σύγκρουση* (no. 226-230). Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αν το κοινό καλό ερμηνευτεί ως αντίπαλα συμφέροντα, αργά η γρήγορα θα προκύψουν αναπόφευκτα συγκρούσεις συμφερόντων. Στο σημείο αυτό, αν η αξίωση της μονάδας (της ομάδας, ενός εσωτερικού κύκλου) έχει προτεραιότητα, θα λάβει χώρα μια πικρή μάχη που θα καταστρέψει τα καλά της ανθρωπότητας. Ωστόσο, αν το άτομο (η ομάδα, ένας εσωτερικός κύκλος) είναι ικανό να θέτει σε δεύτερη μοίρα την αξίωσή του χάριν κάποιας άλλης ή της ουσιαδούς κοινωνικής ανάγκης της αλληλεγγύης, τότε υπάρχει πιθανότητα να υπάρξει λύση που θα προωθήσει το κοινό καλό. «Η αλληλεγγύη, στη βαθύτερη και πιο σημαντική της έννοια, καθίσταται λοιπόν ένας τρόπος να γραφτεί ιστορία σε μια κατάσταση ζωής όπου οι συγκρούσεις, οι εντάσεις και οι αντιπαλότητες μπορούν να οδηγήσουν σε μια πολυποίκιλη και ζωτική ενότητα. Αυτό δεν σημαίνει να στοχεύουμε σε κάποιο είδος συγκρητισμού, ή στην απορρόφηση του ενός από τον άλλο, αλλά αντιθέτως για μια λύση που λαμβάνει χώρα σ' ένα υψηλότερο επίπεδο και διατηρεί ό,τι έγκυρο και χρήσιμο από κάθε πλευρά» (no. 228).

- *Η πραγματικότητα είναι πιο σημαντική από τις ιδέες* (no. 231-233). Αυτή είναι μια αρχή εύκολα κατανοητή σε όλους. Όλοι μας έχουμε αισθανθεί ότι σε κάθε πεδίο της ανθρώπινης ύπαρξης υπάρχει κίνδυνος να βασιζόμαστε υπερβολικά στη θεωρία: στις προσωπικές σχέσεις (αναφορά σε συναισθήματα και ιδέες χωρίς παροχή συγκεκριμένης βοήθειας) αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο (πολιτικά σλόγκαν και προγράμματα που αγνοούν την πραγματικότητα, ανάγοντας μάλιστα αυτή τους τη στάση σε ιδεολογία και αναπτύσσοντας την «αφοσίωση στην ιδέα» που ενίοτε δεν αποδίδει καρπούς). Προφανώς, το πρόβλημα δεν είναι οι σκέψεις ή οι ιδέες αλλά η διακήρυξη και χρήση τους με τρόπο αποκομμένο από την πραγματικότητα: πληγώνοντας ανθρώπους με κενά σλόγκαν όπως «αφοσίωση στην ιδέα». «Οι ιδέες – εννοιολογικοί συλλογισμοί – βρίσκονται στην υπηρεσία της επικοινωνίας, της κατανόησης και της πράξης. Οι ιδέες που είναι αποσυνδεδεμένες από την πραγματικότητα προωθούν αναποτελεσματικές μορφές ιδεαλισμού και νομιναλισμού, ικανές το πολύ για ταξινομήσεις και ορισμούς, αλλά οπωσδήποτε όχι για περαιτέρω δράση. Αυτό που οδηγεί στη δράση είναι η πραγματικότητα υπό το φως της λογικής. Ο επίσημος νομιναλισμός πρέπει να παραμεριστεί χάριν της αρμονικής αντικειμενικότητας» (no. 232.). Πρέπει να

ομολογήσουμε πως η αρχή αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για τους θρησκευόμενους, διότι η εκλεπτυσμένη μορφή της πίστης λησμονεί συχνά ότι ο στόχος της πρέπει να είναι η πρακτική ενασχόληση.

– *Το όλον είναι σημαντικότερο του μέρους* (no. 234–237). Εστίασαμε πολλές φορές και από ποικίλες πτυχές την προσοχή στη βαρύτητα της αρχής αυτής σε σχέση με την έννοια του κοινού καλού. Το όλον, ο πολιτισμός, η κοινωνία, διαθέτουν πάντα κάποιο πλεόνασμα συγκριτικά με το μαθηματικό άθροισμα των μερών, των μελών, των πολιτών· και αυτό το πρόσθετο στοιχείο είναι κομβικής σημασίας στον ορισμό του κοινού καλού. «Το όλον είναι σημαντικότερο του μέρους, αλλά είναι επίσης σημαντικότερο του αθροίσματος των μερών του. Δεν υπάρχει συνεπώς ανάγκη να επιμένουμε υπερβολικά σε περιορισμένα και συγκεκριμένα ερωτήματα» (no. 235.). Με άλλα λόγια, πρέπει να μάθουμε να σκεφτόμαστε με σημείο αναφοράς το όλον. Ωστόσο, αυτό δεν μπορεί να σημαίνει την επιφανειακή γενίκευση ή τη μη κριτική προβολή λεπτομερειών πάνω στο όλον. Ο Πάπας Φραγκίσκος παρέχει μια εκφραστική μεταφορά για να ορίσει τη φύση αυτής της αρχής: «Εδώ το μοντέλο μας δεν είναι η σφαίρα, που δεν είναι μεγαλύτερη των μερών της, όπου κάθε σημείο έχει ίδια απόσταση από το κέντρο, και δεν διαφέρουν σε τίποτα μεταξύ τους. Αντιθέτως, μιλάμε για ένα πολύεδρο, που αντανακλά τη σύγκλιση όλων των μερών του, εκ των οποίων το καθένα διατηρεί τη διαφορετικότητά του» (no. 236.).

Η πρακτική εφαρμογή των αρχών αυτών έχει συνέπειες για την κοινωνία. Αυτές οι πρακτικές πτυχές είναι ουσιαστικές για την αυθεντική επίτευξη του κοινού καλού. Ο αριθμός τους μπορεί να είναι ίσος με αυτόν όλων των διαφορετικών καταστάσεων που αντιμετωπίζουμε στην καθημερινή μας ζωή. Το *Evangelii gaudium* επισημαίνει μόνο λίγες που έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα για τους χριστιανούς και από την οπτική πλευρά της Εκκλησίας (ωστόσο έχουν αντίκτυπο για την πραγμάτωση του κοινού καλού και εκτός της Εκκλησίας):

– Να φροντίζουμε, να αποδεχόμαστε και να αποκρινόμαστε στους φτωχούς και τους περιθωριοποιημένους· ο απαραίτητος χαρακτήρας της εύρεσης λύσεων και ρεαλιστικών απαντήσεων σε πραγματικά προβλήματα· να λαμβάνουμε σοβαρά την αδυναμία, την απελπισία, την τρωτότητα· η ανάγκη να ακούμε και να φροντίζουμε τους άλλους (no. 186-216).

– Έναρξη ενός διαλόγου σ' επίπεδο κοινωνίας, εμπάθυνση του διαλόγου πίστης-επιστήμης, πολιτισμικές διαστάσεις των κοινωνικών ομάδων, ενίσχυση οικουμενικού, διαθρησκευτικού, μη εξομολογητικού διαλόγου για την προώθηση της ειρήνης στο εσωτερικό της κοινωνίας (No. 238-258).

Translated by Angela Nevsechirlioglou

*

Author: *Csaba Török, Ph.D. (*1979)* He started his philosophical and theological studies in Esztergom and continued in Budapest. Later graduated at the Pontifical Gregorian University in Rome with a specialization in fundamental theology. He is a priest of the Archdiocese of Esztergom-Budapest and teaches fundamental theology and philosophical subjects at the Esztergom Theological College; is a lecturer at the Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Theology, and also a board member of the Christian-Jewish Society. He is the TV rapporteur of The Hungarian Catholic Bishops' Conference. His doctoral research field was the relationship between faith and culture; he is currently working on a habilitation analyzing the interpretation of the relationship between the Holy Scripture and Catholic Tradition. In addition to his educational works, he regularly publishes studies in the journals entitled *Teología*, *Ökumené*, *Vigilia* and *Communio*.

© DKE 2014

<http://www.southeast-europe.org>
Contact: dke@southeast-europe.org

Csaba Török: *The Common Weal and Morality. Criteria for conceptualizing the dialogue on common good.* (Translated by Angela Nevsechirlioglou) *International Relations Quarterly*, Vol. 4. No.4. (Winter 2013) 8 p.